

Presentism som historiesyn – en reflektion

PETTER WULFF*

I en debattartikel i *Historisk tidskrift* 2016:2 tar ekonomhistorikern Birgit Karlsson upp frågan om Sveriges handel med diktaturerna i Sovjetunionen och Nazityskland. Hon använder sig där av två teoretiska perspektiv. Dels tolkas det svenska agerandet historistiskt för att förstå det som skedde utifrån dåtidens premisser och värderingar, dels tolkas agerandet presentistiskt med nuets värderingar lagda på det förflutna. När Karlsson summerar det historistiska perspektivet ses Sveriges agerande som resultatet av en konsekvensetik med demokratisk legitimitet, medan det presentistiska perspektivet öppnar för kritik av agerandet. Beskrivningen från de dubbla perspektiven är ett sätt att förklara motsättningarna i den debatt som varit, men det jag fäster mig särskilt vid är den vidgning av historien mot nuet, som presentismen innebär och som kan göra historieforskningen till en tänkbar faktor i samhällsdebatten.

Hur historien kan bli en hjälp i nuets beslutsfattande är inte helt lätt att reda ut. När Karlsson hävdar att den kanske viktigaste lärdomen av hennes genomgång blir insikten att ”regeringen i ett demokratiskt land har ansvar för medborgarna i det egna landet och deras rättigheter, inte för medborgare i andra länder”, undrar jag om inte det presentistiska perspektivet töjts över sina gränser. Ett exempel på agerande i det förflutna kan, som jag ser det, knappast påverka den moraliska halten i ett motsvarande agerande i dag. Bara i den mån historikern kommer fram till att det finns en utbredd historisk praxis för ett, till synes tvivelaktigt, moraliskt ställningstagande kan historievetenskapen anses legitimera motsvarande ställningstagande i dag.

* Tekn. lic i teknikhistoria

Men presentismen kan ses som ett steg på vägen mot att i större utsträckning uppfatta historien som en erfarenhetsbank att utnyttja i dagens beslutsfattande. Det handlar inte om att återge historien rollen som *magistra vitae*, det vill säga en läromästare med pekpinne om hur livet i dag bör levas. Ambitionen måste vara måttfullare – att ge historien en ökad närvaro i nuet. I detta ärende har det för övrigt redan kommit en uppmärksammas stridsskrift, *The History Manifesto*.¹ Där drar Jo Guldi och David Armitage en lans för historikern som viktig aktör i samhällsdebatten. En sådan roll har denne haft tidigare och den faller sig naturlig, eftersom ”after all, historians are masters of change over time”.² Då handlar det om förändring i ett långt tidsperspektiv, det som Fernand Braudel kallade *longue durée*.

Den rollen tappades bort någon gång på 1970-talet, då det kalla krigets allt mer polariserade samhällssyn gav problem, som sägs ha gjort det Unesco-finansierade projektet *History of Mankind* till en mer eller mindre hopplös uppgift.³ Efter det avböjde många historiker, enligt manifestörförfattarna, att delta i breda, långsiktiga projekt. I stället drog man sig tillbaka till arkiven för att forska på tidsmässigt avgränsade problem. Där lärde man sig ”more and more about less and less”.⁴

Nu är det dags att komma ut ur isoleringen, säger författarna. För det talar både det faktum att samhället står inför stora utmaningar och att den digitala världen ger nya förutsättningar för datainsamling. ”Big data” ger nya möjligheter att formulera ”big questions”.⁵ Utmaningarna handlar både om klimatet och ojämlikheten i världen. Historikerns roll blir att vara ”mythbuster” (mitt ordval, deras innebörd) i förhållande till de starka aktörernas framtidsbilder.⁶ Han/hon ska också kunna vara medlingsinstans när oförenliga ståndpunkter bygger på olika tolkningar av data.⁷ En tredje roll är att peka på alternativa, bortglömda och till synes utopiska, framtider.⁸

1. Jo Guldi & David Armitage, *The History Manifesto* (Cambridge 2014). Även tillgänglig som Open Access Publication: historymanifesto.cambridge.org.

2. Guldi & Armitage (2014) s. 14.

3. Guldi & Armitage (2014) s. 82.

4. Guldi & Armitage (2014) s. 49.

5. Guldi & Armitage (2014) s. 88–116.

6. Guldi & Armitage (2014) s. 81–85.

7. Guldi & Armitage (2014) s. 107.

8. Guldi & Armitage (2014) s. 34–35.

Ju mer motsägande andra aktörers bilder av framtiden är, desto större roll får historikerna. Alltså ska historikerkåren i en ny polariserad era ro det iland som man inte klarade under kalla kriget. Det ligger väl i stridsskriftens idé att inte framhålla svårigheter för den egna saken, men jag hade gärna sett en reflektion om i vad mån man lärt sig något av det gamla Unesco-projektet.

Det mentala fokus, som ligger i begreppet *longue durée*, kan också något ifrågasättas i en tid då kravet på radikal omställning med hänsyn till klimatförändringarna räknas i enstaka decennier. Här skulle begreppet presentism kunna vara en markering mot alltför vidlyftiga tidshorisonter. I ett presentistiskt perspektiv skulle historikerkåren exempelvis kunna (erbjuda sig att) enrolleras i att belysa faror och problem med en viss typ av handlingsväg samhället står inför. Men manifestförfattarnas konstruktiva syn på historikerrollen är absolut en tillgång. Det är något att inspireras av att historiker faktiskt kan, och bör, anvisa vägar för att hantera samhällsproblem.

En utmärkt utgångspunkt för hur klimatproblemet kan hanteras historiskt är manifestets fråga: "How do societies actually change their ways without collapsing?"⁹ Historikern kan då fråga sig vilka exempel som finns på att nationer eller grupper i det förflutna gjort drastiska omställningar i sin livsstil, utan inblandning av krig eller naturkatastrofer, och söka ta reda på hur de bar sig åt för att åstadkomma detta. I denna förlängning av Birgit Karlssons teoretiska perspektiv förefaller finnas en angelägen inventeringsuppgift.

9. Guldi & Armitage (2014) s. 30.